

**A. MOMIGLIANO, *Modern Tarihçiliğin Klasik Temelleri*,
İstanbul, 2011, İthaki Yayınları, 163 sayfa.
Çev.: Güneş Ayas. ISBN: 9786053751472**

Mahmut DEMİR*

The Classical Foundations of Modern Historiography başlığı altında 1992’de California’da basılmış olan eser 2011 yılında Türkçe’ye çevrilerek dilimize kazandırılmıştır. Çalışma *İçindekiler* (5), Pisa Üniversitesi Klasik Filoloji Bölümü Öğretim Üyesi Riccardo Di Donato’nun kaleme aldığı *Önsöz* (7-10), *Kaynakça Üzerine Not* (11-12), *Giriş* (13-15), altı ana bölüm ve *Sonuç* (160-163) başlıklarından meydana gelmektedir. *Önsöz*’de, bu çalışmanın Arnaldo Momigliano’nun 1961-62 yılında Berkeley California Üniversitesi’ndeki Sather Konferansı’nda sunduğu bildirilerden oluştuğu belirtilmektedir. Ayrıca bu konferansların düzenlenme amacı, bildirilerin yayımlanma süreci ve yazarın bu bildiriler üzerine sonraki çalışmaları hakkında bilgi verilmektedir. Burada Arnaldo Momigliano’nun 30 Mart 1962’de sonuncu konferanstan sonra kaleme aldığı kısa bir *önsöz* de nakledilmiştir. Konferansları sunduğu tarih olan 1962’den ölümü olan 1987’ye kadar yazar her fırsatta kendisi için hayati saydığı bu konuşmalar üzerine tekrar tekrar eğilmiştir.

Kaynakça Üzerine Not (11-12) kısmında ana başlıkların genel kaynakçası hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Arnaldo Momigliano eser içerisinde her bölümün sonunda seçilmiş kaynakça veremediğinden dolayı eser de aslına sadık kalınarak aynı şekilde basılmıştır. *Giriş* bölümünde (13-15) Thukydides’ten itibaren tarih alanındaki gelişmeler ve bazı önemli isimler üzerinde durulurken, bu alandaki gelişmelere gösterge olarak sosyal tarih ve arkeoloji sahasında ulaşılan seviyeye dikkat çekilmiştir. Yazara göre, tarih yazımında şu an bulunulan nokta antikçağdan günümüze ulaşmış olan birikimin üstüne inşa edilmiştir ve modern tarih ile antikçağ historiografisi arasındaki ihmal edilmiş olan bağları dile getirmek zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Yazar tarih yazımının geçmişten günümüze geçirdiği evrelere ve bu evrelerin kökenlerine dair sorular sormaktadır. Bu sorular genel itibariyle eskiçağdaki tarih ekolleri, bunların birbirleriyle etkileşimi, tarih yazımına yön vermiş historiograflar ve eserleri üzerine görüşler hakkında bilgi vermektedir. Momigliano ayrıca tarihsel süreci açıklamaya çalışırken Hellen, İbrani, Pers, Roma ve Hıristiyan Dünyası’nın karşılıklı etkileşimi ve birbirine katkıları merkezinde, tarih yazımının evrensel temelleri hakkında bazı fikirler ileri sürmektedir. Sather Konferansları ve elimizdeki eser, yazarın bu konular üzerinde sorduğu sorulara getirdiği cevap ve yorumlardan oluşmaktadır.

Birinci bölüm olan *Pers Tarih Yazımı, Yunan Tarih Yazımı ve Yahudi Tarih Yazımı* (17-39) kısmında Pers tarihi yazılırken Herodotos’un kaynak değerine ve özellikle Bisuton’daki kitabelerin, Pers dili, edebiyatı, devlet yönetimi, toplum ve tarih yazımı hakkında getirdiği yeni bakış açılarına değinilmektedir. Öte yandan Hellen ve Yahudi tarih yazımında özellikle belge kulla-

* Tarihçi, Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Antalya, mahmut_215@hotmail.com

nımı ve otobiyografilerde kullanılan üslup bakımından Doğu terminolojisinin etkisine dikkat çekilmektedir. Hellen ve Yahudi tarih yazımının Doğu Dünyası'nın siyasi tarih (daha çok kahramanların ve hükümdarların biyografileri) yazımına yönelik tercihinden farklı olarak, toplumsal tarih yazımına başladıklarının üzerinde önemle durulmaktadır. Momigliano başlangıçta Hellen Tarih Yazımı kadar önemli olan Yahudi Tarih Yazımı'nın neden sürdürülemediği sorusunun cevabını da aramakta, buna yanıt olarak da Yahudi Devleti'nin ortadan kaldırılışını ve Kitab-ı Mukaddes'in getirdiği kutsal tarih anlayışını göstermektedir. Zira Kitab-ı Mukaddes klasik halini aldıktan sonra, Yahudiler kutsal tarih dışındaki tarihlerle ilgilenmemişlerdir.

Kitabın ikinci ana bölümü olan *Herodotos ve Thukydides Gelenekleri* (40-63) kısmında Homeros ve özellikle Hekataios'un tarih anlayışı üzerinde durularak bunların Herodotos'a etkileri ve Herodotos'un seleflerinden farkları değerlendirilir. Yazara göre Herodotos olayları ve gelenekleri titiz bir şekilde kaydetmeyi görev edinirken, olguları unutulmaktan kurtarmanın ötesine geçmiş, bilinmeyenlerin ve unutulmuş şeylerin yeniden keşfedilmesine öncülük etmiştir. Tarih yazımının araştırma sahasını genişleten Herodotos, duyduklarıyla gördükleri arasında ayırım yaparak yeni bir metot geliştirmiş, Sophokles ve Aristophanes gibi tragedya ve komedyacı yazarlarını da etkilemiştir. Ancak kendisi Thukydides, Aristoteles, Diodoros, Strabon ve Plutarkhos gibi tarihçi, filozof, coğrafyacı ve biyografi yazarları tarafından da eleştirilmiştir. Hatta Thukydides, Herodotos ve eserini kabaca eleştirerek historiografi anlayışına yeni bir yön vermeye çalışmıştır. Burada Momigliano, Thukydides'in bugünü anlamının, geçmişi ve geleceği anlamının yolunu açacağı düşüncesine de dikkat çekmektedir. Yazara göre Thukydides tarihsel araştırmanın kanıtlar el verdiği sürece devam edeceğini düşünmekte ve araştırmaya yaşanılan devirden başlanmasını tavsiye etmektedir. Ayrıca Thukydides ve Herodotos'u karşılaştıran yazar uzun bir boşluk evresinden sonra 1460 civarında tekrar günışığına çıkan Herodotos'un, coğrafi keşiflerle ufku genişleyen batının ilgi duyduğu Doğu Dünyası hakkında önemli bir rehber olarak tekrar yıldızının parlamasına da vurgu yapmaktadır.

Yazar, *Antiküryen Araştırmaların Doğuşu* (64-89) adlı üçüncü bölümde Nicolas-Claude Fabri Sieur De Peirese'nin şahsında antiküryen adını verdiği bilginlerin tarihteki olguların gerçekliğini sorgulamaları, farklı ve el değmemiş konulara yönelmelerinden bahsetmekte ve bazı tespitlerde bulunmaktadır. Ona göre kendilerini antik yazarların halefi olarak gören antiküryenler, Thukydides'in Herodotos tipi tarih yazımını geri plana atması sonucu ortaya çıkmışlardır. Bu bölümde antiküryenler üzerindeki tespitler arasında onların felsefe, din, filoloji, sanat ve politika gibi disiplinleri de tarih yazımında kullandıkları vurgusu dikkat çekmektedir. Özellikle disiplinlerarası çalışmaları üzerinde önemle durulan antiküryenlerin, modern Sosyoloji biliminin ortaya çıkması sonucu geri planda kalması tartışmasıyla bölüm son bulmaktadır.

Fabius Pictor ve Ulusal Tarihin Kökenleri (90-117) adlı dördüncü bölümde Roma Tarih Yazımının, Hellen Tarih Yazımı'yla karşılaşması, Hellen Dünyası'nın Doğu (Pers) ve Batı (Roma) arasındaki konumu ve Hellas'taki siyasi birliğin oluşmaması nedeniyle milli tarih yazımlarının ortaya çıkamaması gibi konular hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca Fabius Pictor üzerinden gidilerek onun batıl inançlar sebebiyle geçmişe duyulan korkuyla karışık saygıyı bir bilgi edinme iştahına dönüştürüp, çağdaş duygu ve heyecanları tarihsel araştırma kanallarına yönlendirerek ilk Roma tarihçisi olması sürecine değinilmektedir. Fabius'un neden çağdaşı Gnaeus gibi Latince değil de Hellence yazdığı üzerinde de durulmaktadır. Yazara göre Fabius'un Hellence yazmasının sebebi Roma tarih yazımı literatürünü ve terminolojisini tatmin edici bulmamasıdır. Fabius, birçok Roma tarihçisinden farklı olarak Roma'nın kökenleri hakkında Hellenlerin kaleme aldıklarını da göz ardı etmemiştir. Kendisi Hellen kaynaklarıyla beraber mevcut Roma kaynaklarını da kullanarak önemli bir atılım gerçekleştirmiştir. Eserinin Roma-Galya ve Roma-Kartaca Savaşları hakkında objektif bilgiler vermesi Momigliano'nun özellikle üzerinde dur-

duğu bir husustur. Esas itibariyle Fabius Pictor'un ve eserinin özelliklerine değinildikten sonra kendisinin Hellen Tarih Ekolü'nü Roma Tarih Yazımı'na sokmasıyla oluşan olumlu ve olumsuz neticeler üzerine yorum yapılarak bölüm sona erdirilmektedir. Yazara göre Fabius'un etkisiyle Hellenlerden Romalılara geçen bazı önyargı ve saplantılar Roma vasıtasıyla Orta Çağlara ve ardından günümüze kadar gelmiştir. Fabius'un Latin Batı için Ulusal Tarihin mucidi olup, modern ulusal bilince katkı sağlamış olması diğer bir değerlendirmedir.

Tacitus ve Tacitus Geleneđi (118-139) başlıklı beşinci bölümde Tacitus'un özellikle *Germania* adlı eseriyle Alman Halkı üzerinde yarattığı, akisleri günümüze dek gelen etkisine vurgu yapılarak, kendisinin tarih eserleri üzerinde durulmaktadır (zira kendisinin bu eseri Alman Ulusu'nun milli bilincinin oluşmasında bizzat Almanlar tarafından kullanılmıştır). Tarihle ilgili verdiği bilgi ve görüşlerin başka yazarlarla (Plutarkhos, Suetonius, Cassius Dio) mukayesesi yapıp tarihsel değeri tahlil edilmekte, onun *Historiae*, *Annales*, *Agricola* ve *Germania* adlı eserlerinin içerikleri değerlendirilmektedir. Momigliano tarafından bölüm içerisinde Tacitus'un bazen kendisiyle çeliştiği de belirtilmektedir. Zira ona göre Tacitus her fırsatta tiranlığı ve despotluğu eleştirdiği halde Roma İmparatorluğu'nu bir bütün halinde objektif olarak analiz edip eleştirememektedir. Bu yüzden de Roma İmparatorluk rejimini ve imparatorluk içinde varolan despotizmi görmezden gelmektedir. Buna karşın Tacitus'un despotluk karşıtı görüşleri sadece yaşadığı devirde değil, modern devirlerde de yankı bulmuştur. Yazar buna somut örnek olarak Napolyon'un Tacitus ismini duyduğunda bile çileden çıkmasını göstermektedir. Zira Fransa'da imparatorluk karşıtı gruplar Tacitus'un tiranlık ve despotizm üzerine yazdıklarında kendilerinden bir şeyler bulmuşlardır. O dönemin Fransız aydınları, imparator yandaşları ve karşıtları olarak ikiye ayrılmış, birinci grup Caesar hayranıyken ikinci grup Tacitus hayranı olmuştur. Bölümde son olarak Tacitus'un Diodoros, Suetonius ve Plutarkhos'tan farklı olarak başarılı bir despot profili belirleyebildiğine değinilmektedir. Yazara göre eski çağların tiranlık deneyimini modern çağlara en iyi ve etkili şekilde tanıtabilen Tacitus olmuştur. Tacitus modern çağda bazen eleştirilip, bazen savunulmuş olsa da Mussolini, Hitler ve Stalin gibi despotizm örnekleri kendisinin tiranlık üzerine görüşlerini haklı çıkarmıştır.

Kilise Tarihçiliđi'nin Kökenleri (140-159) adlı son bölümde Benedetto Bacchini'nin hayatı örneğinden yola çıkılarak Hıristiyan Kilise Tarihçiliđi'nin kökenleri, hassasiyetleri, Engizisyon Mahkemeleri'nin tarih yazımına müdahaleleri, din adamları ve Roma İmparatorları arasındaki ilişkiler ve Kilise Tarihi yazarlarının kullandıkları metotlar gibi belli başlı konular hakkında bilgiler verilmektedir. Momigliano burada Kilise Tarihçiliđi'nin gerçeklik algısını "*geçmişle ve kökenlerle uyumlu olmak*" olarak tanımlamakta, kilise tarihçilerinin özellikle belge kullanmak konusundaki titizliklerini vurgulamaktadır. Öte yandan yazar bu ekolün kurucusu olarak kabul edilen Caesarea'lı Eusebius'tan bahsederek, Eusebius'un *Kilise Tarihi* adlı eserinin Rufinus tarafından Latince'ye çevrilmesiyle Batı'da Kilise Tarihi'nin tanınma ve yaygınlaşma süreci tanımlanmaktadır. Yazara göre Eusebius'un eseri önemli olmasına rağmen özellikle Hıristiyanlığın serbest kaldığı Constantinus Dönemi sonrasında yazdıkları aldatici bile sayılabilir. Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu içerisinde kabul görmesinden itibaren Kilise Tarihi sadece Hıristiyanlığın Tarihi olmaktan çıkmış aynı zamanda Roma İmparatorluğu'nun da tarihi haline gelmiştir. Dolayısıyla, askeri, idari ve siyasi konuları da içine alması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Ancak Roma'nın ikiye ayrılması ve Batı Roma'nın kaybedilmesi Kilise Tarihçiliđi'ni olumsuz etkilemiştir. Bu ekol ve Eusebius'un fikirleri genel itibariyle çağdaş ihtiyaçlar ve değışen dünya düzeni sebebiyle zaman içerisinde geri plana düşmüştür. Bölüm, Kilise Tarihçiliđi'nin evrensel tarih alanındaki ve günümüzdeki yerinin yorumlanmasıyla tamamlanmaktadır.

Sonuç'ta (160-163) ise yazar her birini bir soru ve bu soruya verilen cevap olarak belirlediği altı konferansının esas itibariyle hangi maksatla oluşturulduğunu ayrı ayrı belirtmektedir. Ken-

disine göre antikçağ tarih yazımı beraberinde farklı tip ekoller getirmiştir ve modern araştırmacılar her şeyden önce bu çeşitliliği göz önünde bulundurmaları zorundadır. Modern tarihin kökeninde ise din ve siyasetin ayrılması yatmaktadır. Antonio Momigliano, Sather Konferansları'nda birçok tarihçinin kürsüye meşhur olarak çıkıp konferansın ardından itibarını kaybettiğini, bazen de tam tersi bir durumun gerçekleştiğini belirtmektedir.

Eser genel itibarıyla adından da anlaşılacağı üzere Modern Tarih Yazımı'nın kökenini oluşturan tarih ekolleri ve önemli tarihçiler üzerinde durmaktadır. Yazarın bir ana fikir mahiyetinde sunduğu düşünce aslında Batı Dünyası'nın tarihi yazılırken Doğu, Doğu Dünyası'nın tarihi yazılırken de Batı tarih yazım metodolojilerinin ihmal edilmemesi gerektiğidir. Arnaldo Momigliano eserinde sadece belirli çağlardaki tarih yazımı sorunsallarına değil, tarihçinin dikkate almak zorunda olduğu durumlara da değinmektedir. Bu yönüyle eser tarih yazımı sahasına daha geniş bir perspektif ve daha bütüncül bir anlayış getirmeyi amaçlamaktadır.